

Skolforskare med problem

Slutreplik

MIKAEL GILLJAM

Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet

MIKAEL PERSSON

Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet

Vi har fem kommentarer till repliken från Jan-Eric Gustafsson m fl angående vår artikel »Skolforskning med problem: Funderingar kring en rapport om resultaten i svensk grundskola» som publicerades i *Pedagogisk Forskning i Sverige* 7/2010:

[1] Vår slutsats om grundskoleelevernas prestationer är att skolforskningens tes om en försämring vilar på mer bräcklig grund än vad den offentliga debatten förmedlar. I rapporten omgärdar forskarna sin tes med flera reservationer (som vi citerar) och en ovanligt lång rad metodologiska förbehåll (som vi räknar upp). Vår slutsats grundar sig i allt väsentligt på en summering av dessa reservationer och förbehåll.

I en ny dansk forskningsrapport läser vi också att statistikern Svend Kreiner (2011a, b) kommit fram till att det inte går att lita på slutsatserna från de PISA-studier som vart tredje år jämför 15-åringars kunskaper i matematik, naturvetenskap och läsförståelse i drygt 50 länder. Beroende på vilka av de uppgifter som eleverna har fått som jämförs blir rangordningen av länderna helt olika. Som exempel nämner Kreiner bland annat att Danmarks ranking i läsförståelse kan variera från en tredjeplats till en fyrtioförstaplats beroende på hur länderjämförelserna görs. Den ansvariga på Skolverket i Sverige säger sig vara bekymrad och vi förmodar att Gustafsson m fl känner något liknande.

[2] I Skolverksrapportens forskarkapitel finns inte ett enda belegg för någon kausal koppling mellan de fyra samhällsförändringarna i Skolverkets förklaringsmodell och de försämrade elevresultaten. Med ett enda undantag finns inte heller några försök till belegg för en kausal koppling mellan samma förklaringsfaktorer och den ökade resultatspridningen. Undantaget är när Henrik Román, i den av oss refererade forskarkontroversen om skolvalsreformens effekter, väljer att tro på pedagogisk och sociologisk forskning som »är svårare att fånga statistiskt» istället för på ekonomisk och statsvetenskaplig forskning.

Gustafsson m fl påstår i sin replik att bristen på korrespondens mellan förklaringsmodell och forskarkapitel beror på att Skolverkets slutliga förklaringsmodell inte fanns tillgänglig när forskarkapitlen skrevs. Må så vara, men de enskilda förklaringarna fanns naturligtvis tillgängliga och de diskuteras flitigt i de olika forskarkapitlen. I de diskussionerna talas det dels genomgående om antaganden och inte om belägg, dels om hur »omöjligt» det är att hålla isär de olika samhällsförändringarna från varandra och från andra skolsystems- och samhällsförändringar. Dessutom bedöms andra skolsystems- och samhällsförändringar (utanför Skolverkets modell) som viktigare förklaringar (det förändrade betygssystemet och den ökade boendesegregationen).

Men i repliken låter det plötsligt annorlunda. Nu gissar Gustafsson m fl om vilka av Skolverkets fyra samhällsförändringarna som kan förklara den ökade resultatspridning i Sverige (två av de fyra förändringarna) och vilka som kan förklara försämringen av de svenska elevernas resultat (en annan av de fyra förändringarna). Det som var »omöjligt» att belägga och hålla isär 2009 är alltså belagt och isärhållet 2011, och det med en impressionistisk jämförelse mellan Sverige och Norge som huvudsakligt empiriskt underlag.

Det vi till en början trodde var Gustafsson m fl:s viktigaste invändning mot vår genomgång är påståendet att det nu »finns en hel del forskning som visar att *segregering*, *differentiering* och *decentralisering* medför ökade resultat-skillnader» (vår kursivering). Gustafsson m fl hänvisar här till en översiktsartikel av Van de Werfhorst och Mijs i *Annual Review of Sociology* 2010. Artikeln handlar inte om förändringar i Sverige över tid utan om jämförelser mellan länder med olika utbildningssystem. Men med lite god vilja och stor försiktighet skulle den typen av resultat eventuellt kunna användas som indirekta belägg för Skolverkets förklaringsmodell.

Men när vi läste artikeln blev vi förvånade. Den handlar överhuvudtaget inte om det som Skolverket avser med *differentiering* (särskiljande lösningar inom skolor) eftersom det är ett fenomen som »is hard to capture in cross-national research, and few scholars have attempted to do so» (s 408). Den handlar knappast heller om det Skolverket avser med *decentralisering*, det vill säga att svenska skolor i och med kommunaliseringen endast kompenseras »blygsamt» för socioekonomiska faktorer. Artikeln berör visserligen det som benämns *standardisering* inom skolsystemet, men det handlar i första hand om huruvida det finns sådant som en nationell läroplan och nationella prov. Standardisering kan enligt Werfhorst och Mijs även avse olika typer av resursfaktorer, men någon empirisk forskning där den typen av resurser relateras till spridning i resultatskillnader mellan olika skolor redovisas inte.

Däremot handlar översiktsartikeln om det Skolverket avser med *segregering mellan skolor* (external differentiation) och artikelns huvudslutsats är följande: »In summary, when it comes to the relationship between external educational differentiation and inequality as dispersion, the evidence is mixed» (s 416). Den huvudslutsatsen upprepas sedan i sammanfattningen: »There is no clear pattern in the relationship between external differentiation and inequality in terms of dispersion in learning» (s 423).

I översiktsartikeln refereras därutöver resultat som visar att sambandet mellan elevernas familjebakgrund och skolprestationer är starkare i länder

med ett mer differentierat skolsystem (en så kallad interaktionseffekt av extern differentiering). Men eftersom Skolverket självt (2010:20-25) har visat att Sverige, näst efter Norge, är det PISA-land som uppvisar den lägsta spridningen mellan skolor i socioekonomisk sammansättning, och att den spridningen för Sveriges del dessutom har sjunkit mellan 2000 och 2009 (om än inte statistiskt signifikant), kan vi inte se hur den typen av resultat kan vara ens ett indirekt belägg för Skolverkets förklaringsmodell. Sammanfattningsvis: Det Gustafsson m fl påstår om innehållet i artikeln i *Annual Review of Sociology* 2010 stämmer dåligt överens med artikelns faktiska innehåll.

[3] Vi »målar inte upp» motsättningen mellan effektivitet och jämlikhet som en etablerad sanning. Vi ser det som en empirisk fråga, och om vi tvingas formulera en hypotes tror vi att sambandet ser olika ut i olika kontexter. Samtidigt är vi oroliga för att det utbredda önsketänkandet om en generell och evig positiv kausal koppling mellan jämlikhet och genomsnittsprestationer kan påverka öppenheten för den empiriska frågan. Och vi är inte mindre oroliga efter att ha läst Gustafsson m fl:s replik.

[4] Ett av forskarkapitlen i Skolverksrapporten visar att den klart viktigaste faktorn för elevernas resultat är olika aspekter av lärarnas undervisning och framförallt lärarnas kompetens. Detta viktiga och entydiga resultat valde Skolverket märkligt nog att förbigå i sin över 20 sidor långa analys byggd på forskarkapitlen. När vi i vår genomgång ställde frågan om de försämrade elevprestationerna åtminstone till en del kan tänkas bero på en försämrad lärarkompetens valde Gustafsson m fl att i sin replik förbigå den frågan.

[5] De förklenande omdömena om oss och de sakpåståenden och ideologiska ställningstaganden vi felaktigt tillskrivs i Gustafsson m fl:s replik tar vi med jämnmood. Det viktiga är att diskussionen om problemen inom svensk och internationell skolforskning fortsätter.

Litteratur

- Skolverket 2010: *Rustad att möta framtiden? PISA 2009 om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap. Resultaten i koncentrat*. Stockholm: Skolverket.
- Kreiner, S. 2011a: *Is the foundation under PISA solid? A critical look at the scaling model underlying international comparisons of student attainment*. Copenhagen: University of Copenhagen, Department of Biostatistics.
- Kreiner, S. 2011b: *Analyse af PISA data fra 2006*. Copenhagen: University of Copenhagen, Department of Biostatistics.